

به نام خدا

بوستان سعدی

مصلح الدین سعدی

به تصحیح

محمد علی فروغی

انتشارات آبهست

سرشناسه	: سعدی، مصلح بن عبد الله ف - ۹۶۹۱ ق.
عنوان قراردادی	: بوستان سعدی
عنوان و نام پدیدآور	: بوستان سعدی / مصلح الدین سعدی: به تصحیح محمد علی فروغی
مشخصات نشر	: تهران، انتشارات آبخست، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۰ ص.
شابک	: 978-600-93063-3-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۷ ق.
شناسه افزوده	: فروغی، محمد علی، ۱۳۵۴ - ۱۳۲۱، مصحح.
رده بندی کنگره	: ز PIR ۵۳۰۴ ۱۳۹۳
رده بندی دیویی	: ۸۶۱ / ۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۶۰۷۵۴

انتشارات آبخست
نام کتاب: بوستان سعدی
مصلح الدین سعدی
به تصحیح محمد علی فروغی
چاپ: غزال
تیراژ: ۵۰۰
لیتوگرافی: غزال
چاپ: غزال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۰۶۳-۳-۶
قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان
چاپ اول: ۱۳۹۳

فهرست

پیشگفتار مصحح بر بوستان	۵
دیباچه	۱۱
باب اول - در عدل و تدبیر و رأی	۲۱
باب دوم - در احسان	۶۱
باب سوم - در عشق و مسمی و شور	۸۵
باب چهارم - در تواضع	۱۰۳
باب پنجم - در رضا	۱۲۷
باب ششم - در قناعت	۱۳۷
باب هفتم - در عالم تربیت	۱۴۷
باب هشتم - در شکر بر عافیت	۱۶۷
باب نهم - در توبه و راه صواب	۱۷۹
باب دهم - در مناجات و ختم کتاب	۱۹۵

پیشگفتار مصحح بر بوستان

به نام خداوند بخشاینده مهربان

همه کس می داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات بی نظیری که از خود به یادگار گذاشته است دو کتاب یکی به نثر موسوم به گلستان و یکی به نظم معروف به بوستان به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت نه تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظور ما در اینجا این نیست که در ستایش آثار جاویدان شیخ اجل قلم فرسایی کنیم چه گمان داریم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد درست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال ۱۳۵۶ هجری قمری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوستان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است شایسته بود که فارسی زبانان از ظهور این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران بجز نظم کتاب شاهنامه فردوسی و مثنوی مولانا جلال الدین هیچ واقعه ای به آن اهمیت نیست - شادیا کنند و سر فرازها نمایند، و الحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت، وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند و من جمله از اینجانب که خود را ریزه خوار خوان نعمت بی دریغ سعدی می دانم، یعنی بهترین ساعت های عمر خود را در مصاحبت آن

یگانه سخنور پرمعرفت گذرانیده‌ایم، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه گلستان در بهار این سال به شرحی که در دیباچه آن کتاب نگاشته‌ام به پایان رسید و از چاپ درآمد. اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس نیفتاده و مقید به قیود شعری بوده است کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است و به این واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه‌بدلها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم در ذیل صفحات آوردیم^(۱)، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق‌تر یافتیم متن قرار دادیم و باقی را نسخه‌بدل کردیم جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجه دوم اگر نکاتی در خور توجه یافتیم با قید اینکه «در نسخه‌های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهمیتی فروگذار نشده باشد اختلافات قابل توجه را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود.

در یک مورد در ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و آن در صفحه ۳۱۹ این کتاب است که بیت ۳ تا ۷ در نسخه‌های دیگر بعد از بیت سیزدهم آمده.

۱- برای سهولت در خواندن، حاشیه‌های حذف شده است.

تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند لازم دانسته‌اند عنوانها درست کنند از قبیل «گفتار در ...» یا «در این معنی ...» یا «وله ایضا» و امثال آنها. پس چون نه نسخه‌ها در این عناوین متفق‌اند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوانها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز بابها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشتیم که عناوین بابهای ده گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباجه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون بابها هر جا که حقیقتاً قصه و داستانی است حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند عنوانی اختیار ننموده به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسب آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم بوستان برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را سعدی‌نامه می‌نامند چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را سعدی‌نامه نامیده‌اند. پس از آن اهل ذوق اسم بوستان را به قرینه گلستان برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

✱

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به لرد گرینوی که در موزه انگلستان عکس برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتنای تام ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان‌الدوله) که مضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به

خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هرچند اشتباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است چون قدیمترین نسخه‌ای است در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن ۷۲۸ هجری است، اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه مائه هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیم و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمنده‌ایم که اظهار امتنان از مساعدتهای ایشان در آن موقع از قلم افتاد، در عوض وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می‌باشد برای استفاده عامه وقف کرده‌اند یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند، تاریخ کتابت معلوم نیست ولی از قرائن برمی‌آید که در اواخر مائه هشتم نوشته شده. این نسخه گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحیح‌تر از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است.

این نسخه‌ها که برشمردیم در مائه هشتم نوشته شده و غیر از اینها نسخه‌هایی دیگر

در اختیار ما بود که اختیار و صحت آنها نیز قابل توجه و از آن جمله است:

کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «خیر الکلام» است (۹۲۳ هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقا ملک می باشد.

نسخه گراور شده بوستان به خط میرعماد معروف.

گذشته از اینها بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و تهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق به این نسخه ها چنین استنباط می شود که در آغاز که شیخ اجل بوستان را سروده نسخه هایی از آن استنساخ کرده اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می نماید که نسخه های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو تحریر بوستان می توانند بود و اگر آنها را اصل و در دو طرف قرار دهیم بیشتر نسخه های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه های بوستان دیده می شود غالباً از تصرف خود شیخ باشد این فکر را نیز تولید می کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه های کهنه معتبر آن کتاب دیده می شود به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه با کمال مسرت اظهار می شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده ایم با اینجانب دستبازی بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهمتامی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه

فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فایده کتاب به آخر آن ملحق ساخته ایم.

امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف‌پرورانی که نسخه‌های گرانبهای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند وظیفه‌ای است که با کمال خرسندی ادا می‌کنم.

محمدعلی فروغی